

В. І. ТЮТЮГІН, М. А. РУБАЩЕНКО

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ**
Особлива частина

**Посібник
для підготовки до заліків та іспитів**

Відповідальний редактор
професор *В. І. Тютюгін*

6-те видання, перероблене і доповнене

Харків
«Право»
2023

УДК 343.2/7(477)(075)
Т98

Тютюгін В. І.

Т98 Кримінальне право України. Особлива частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2023. – 188 с.

ISBN 978-966-998-535-4

Посібник підготовлено відповідно до навчальної програми курсу з «Кримінального права України» (Загальна та Особлива частини) з урахуванням змін і доповнень, внесених до КК України станом на 10 травня 2023 року. У ньому даються стислі відповіді на питання, які виносяться на заліки, курсові й державні іспити (атестацію) із цієї дисципліни. У підрядкових посиланнях до окремих питань і статей КК наводяться посилання на відповідні рішення Конституційного Суду України, постанови пленумів Верховного Суду України. У тексті посібника надаються посилання на релевантні правові позиції Верховного Суду з питань, які були предметом його розгляду. Наприкінці посібника запропоновано перелік навчальної та монографічної літератури для самостійної підготовки студентів до заліку й іспиту, написання курсових (контрольних) робіт і наукових доповідей.

Попереднє, 5-те, видання посібника побачило світ у 2022 р.

Призначений для студентів (слухачів, курсантів) юридичних навчальних закладів і юридичних факультетів усіх форм навчання. Може бути корисним абітурієнтам, аспірантам, науковим і практичним працівникам, а також вступникам до магістратури при підготовці до правничого ЗНО.

УДК 343.2/7(477)(075)

- © Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А., 2016
- © Видавництво «Право», 2016
- © Тютюгін В. І., Рубашенко М. А., переробка, доповнення, 2023
- © Видавництво «Право», 2023

ISBN 978-966-998-535-4

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	9
Передмова	11
1. Поняття і система Особливої частини кримінального права України.....	14
2. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК).....	15
3. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК).....	16
4. Державна зрада (ст. 111 КК).....	17
5. Посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).....	18
6. Диверсія (ст. 113 КК)	19
7. Відмежування диверсії (ст. 113 КК) від умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК) та терористичного акту (ст. 258 КК).....	20
8. Шпигунство (ст. 114 КК)	21
9. Умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду та шпигунство (ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114 КК)	22
10. Поняття, ознаки та види вбивства	23
11. Умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК).....	24
12. Умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК)	25
13. Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин (ст.ст. 116–118 КК).....	30
14. Вбивство через необережність (ст. 119 КК).....	32
15. Доведення до самогубства (ст. 120 КК)	33
16. Поняття, загальні ознаки та види тілесних ушкоджень	34
17. Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК)	35
18. Відмінність тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), від умисного вбивства (ст. 115 КК) та вбивства через необережність (ст. 119 КК).....	37
19. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК).....	39
20. Умисне легке тілесне ушкодження, його види (ст. 125 КК).....	39
21. Тілесні ушкодження, спричинені за пом'якшуючих обставин (ст.ст. 123 і 124 КК)	40
22. Побої і мордування (ст. 126 КК) та їх відмінність від тілесних ушкоджень.....	42
23. Каткування (ст. 127 КК).....	42

24. Погроза вбивством (ст. 129 КК). Відмежування від готування до вбивства та замаху на вбивство	44
25. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хвороби (ст. 130 КК)	45
26. Зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК).....	46
27. Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК)	47
28. Залишення в небезпеці (ст. 135 КК)	48
29. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК), та його відмежування від залишення в небезпеці (ст. 135 КК)	49
30. Відмежування ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК) від неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК)	51
31. Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК).....	52
32. Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК).....	53
33. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК).....	54
34. Захоплення заручників (ст. 147 КК)	55
35. Торгівля людьми (ст. 149 КК).....	56
36. Зґвалтування (ст. 152 КК)	58
37. Сексуальне насильство (ст. 153 КК)	60
38. Кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки зґвалтування і сексуального насильства	61
39. Відмежування розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) від учинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК)	62
40. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК).....	63
41. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК).....	65
42. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК). Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК).....	66
43. Грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК) і грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК)	68
44. Порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК).....	69
45. Порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК)	71

46. Поняття та система кримінальних правопорушень проти власності (ст.ст. 185–198 КК)	72
47. Предмет кримінальних правопорушень проти власності	73
48. Крадіжка (ст. 185 КК).....	74
49. Грабіж (ст. 186 КК) та його відмежування від крадіжки (ст. 185 КК).....	76
50. Розбій (ст. 187 КК) та його відмежування від «насильницького» грабежу (ч. 2 ст. 186 КК)	79
51. Вимагання (ст. 189 КК) та його відмежування від розбою (ст. 187 КК).....	81
52. Шахрайство (ст. 190 КК) та його відмежування від крадіжки (ст. 185 КК) та грабежу (ст. 186 КК).....	83
53. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК). Відмежування привласнення чи розтрата чужого майна від крадіжки (ст. 185 КК).....	85
54. Кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки викрадення чужого майна	87
55. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК) та його відмежування від шахрайства (ст. 190 КК)	89
56. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК).....	91
57. Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК)	92
58. Погроза знищення майна (ст. 195 КК)	93
59. Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК)	94
60. Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК).....	95
61. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК)	96
62. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК)	97
63. Контрабанда (ст. 201 КК)	98
64. Протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК)	100
65. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК).....	101
66. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК)	103

67. Шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) та його відмежування від шахрайства (ст. 190 КК).....	105
68. Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255 КК)	107
69. Бандитизм (ст. 257 КК) та його відмінність від розбою (ст. 187 КК).....	108
70. Терористичний акт (ст. 258 КК).....	111
71. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 25 КК).....	112
72. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК)	113
73. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК).....	115
74. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК).....	117
75. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК)	117
76. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК)	119
77. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК)	120
78. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК)	122
79. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) та його відмежування від кримінальних правопорушень проти власності.....	123
80. Групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК) та його відмежування від хуліганства (ст. 296 КК)	125
81. Масові заворушення (ст. 294 КК)	126
82. Хуліганство (ст. 296 КК)	127
83. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК)	129
84. Предмет кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 305–312, 314–316, 320 КК)	130
85. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311 КК)	132

86. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)	133
87. Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК).....	135
88. Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК) та її відмежування від розголошення державної таємниці (ст. 328 КК).....	136
89. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК)	137
90. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК)	139
91. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) та його відмежування від умисного вбивства у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК).....	140
92. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК)	142
93. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК) та його відмежування від вимагання (ст. 189 КК).....	143
94. Самоправство (ст. 356 КК)	144
95. Поняття та ознаки офіційного документа як предмета кримінального правопорушення (примітка до ст. 358 КК)	145
96. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК).....	146
97. Поняття службової особи та її види за кримінальним правом України (ч.ч. 3–4 ст. 18, пп. 2–3 примітки до ст. 364 КК).....	148
98. Суб'єкт кримінальних правопорушень, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	149
99. Неправомірна вигода як предмет кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (примітка до ст. 364 ¹ КК)	150
100. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) та його відмежування від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК).....	152

101. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК)	154
102. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365 ² КК).....	156
103. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК).....	157
104. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) та його відмежування від підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК).....	159
105. Незаконне збагачення (ст. 368 ⁵ КК).....	161
106. Службове підроблення (ст. 366 КК)	162
107. Службова недбалість (ст. 367 КК) та її відмежування від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК).....	163
108. Поняття та ознаки одержання неправомірної вигоди, поєданого з вимаганням (ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368 ³ , ч. 4 ст. 368 ⁴ , ч. 3 ст. 369 ² КК)	165
109. Звільнення від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди працівникові підприємства, установи чи організації, службовій особі або особі, яка надає публічні послуги (ч. 5 ст. 354 КК).....	167
110. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК).....	168
111. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК).....	169
112. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК).....	170
113. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК) та його відмежування від завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383КК).....	171
Література для самостійної підготовки	173

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВСУ	– Вісник Верховного Суду України
ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВРУ	– Верховна Рада України
ВССУ	– Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ	– Верховний Суд
ГК	– Господарський кодекс України
ГУ	– Голос України
ЗП	– Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки) / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. Харків : Право, 2011
ЗСУ	– Збройні Сили України
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КВК	– Кримінально-виконавчий кодекс України
КЗпП	– Кодекс законів про працю України
КК	– Кримінальний кодекс України
ККС ВС	– Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
кр. пр.	– кримінальне правопорушення (у всіх відмінках, однині та множині)
КС	– журнал «Кримінальне судочинство»
КСУ	– Конституційний Суд України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МК	– Митний кодекс України
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я
напр.	– наприклад
н.м.д.г.	– неоподатковуваний мінімум доходів громадян
ОВПУ	– Офіційний вісник Президента України
ПдК	– Податковий кодекс України
пит.	– питання
пост.	– постанова (постанови)
п.	– пункт
пп.	– пункти
ППВСУ	– Постанова Пленуму Верховного Суду України
РКСУ	– Рішення Конституційного Суду України

СБУ	– Служба безпеки України
СК	– Сімейний кодекс України
ст.	– стаття
ст.ст.	– статті
ч.	– частина
ч.ч.	– частини
ЮВУ	– Юридичний Вісник України

ПЕРЕДМОВА

Кримінальне право України є однією із фундаментальних навчальних дисциплін при підготовці фахівців за спеціальністю «Право», метою якої є засвоєння студентами юридичних навчальних закладів основних положень про кримінальне правопорушення, відповідальність за нього, застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру.

На сучасному етапі найважливішою формою оцінювання рівня підготовки студентів з будь-якої навчальної дисципліни, в тому числі і з кримінального права, є такий підсумковий контроль знань, як залік та іспит (у то числі, і шляхом проведення відповідного тестування), які вимагають від студента лаконічно, логічно, обґрунтовано, послідовно та в систематизованій формі за короткий час показати всебічне і повне знання програмного курсу за переліком заздалегідь визначених питань, тестів, які виносяться на залік, іспит чи включаються до тестових завдань.

При підготовці до такої форми оцінювання знань студент повинен опрацювати велику кількість нормативного, навчального, навчально-методичного матеріалу та матеріалів практики застосування закону про кримінальну відповідальність, внаслідок чого значний обсяг часу витрачається не на засвоєння основних положень навчальної дисципліни, а на технічну обробку нормативних актів, наукової та навчальної, навчально-методичної літератури, визначення обсягу матеріалу і послідовності його вивчення та викладення при наданні відповідей на програмні питання чи тестові завдання під час заліку або іспиту. Як наслідок, відповіді студентів іноді мають поверховий, безсистемний та непослідовний характер або перевантажені зайвою інформацією тощо.

Запропонований посібник має на меті надати комплекс послідовно та системно викладених основних теоретичних і практичних положень кримінального права України в стислій, узагальненій формі, акцентуючи увагу студента на основних нормативних та доктринальних положеннях, які вивчаються при засвоєнні зазначеної навчальної дисципліни. Використання посібника насамперед сприятиме полег-

шенню підготовки студентів до заліку чи іспиту – дозволить систематизувати їхні знання, уміння та навички, а також визначити основний зміст і приблизний обсяг відповідей на питання і в кінцевому підсумку – забезпечить підвищення рівня їхньої професійної підготовки.

Посібник підготовлено відповідно до навчальної програми курсу «Кримінальне право України» (Загальна та Особлива частини), що викладається студентам (курсантам, слухачам) усіх форм навчання (денної, заочної та вечірньої). Зміст посібника визначено переліком зразкових питань, які включаються до екзаменаційних білетів чи тестових завдань. При цьому враховано перелік питань, які виносяться на заліки, а також на іспити.

Використовуючи посібник, слід, однак, ураховувати, що він містить лише певний мінімальний (базисний) обсяг матеріалу із вказаної навчальної дисципліни й у цьому плані є лише своєрідним навчально-довідковим (допоміжним) виданням, яке орієнтує читача і зосереджує його увагу на основних положеннях, які повинні бути ним вивчені та засвоєні при підготовці до заліку чи іспиту з кримінального права і висвітлені під час його складання в усній формі або при виконання тестових завдань.

Тому для того, щоб у повному обсязі опанувати матеріал навчальної дисципліни і при складанні заліку чи іспиту виявити необхідний рівень знань, умінь, навичок та на цій підставі надати правильну, всебічну, глибоку, аргументовану, ґрунтовну і систематизовану відповідь на питання, що включені до екзаменаційних білетів або входять до тестових завдань, необхідно перш за все і в обов'язковому порядку звернутися до інших джерел: до закону про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України) та інших нормативно-правових актів; постанов Пленуму Верховного Суду України; правових висновків Верховного Суду, які згідно з частинами 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень і повинні враховуватися судами при застосуванні відповідних норм закону про кримінальну відповідальність. Необхідно також звернутися до підручників з кримінального права, відповідних навчальних і навчально-методичних посібників,

науково-практичних коментарів до закону про кримінальну відповідальність, спеціальної наукової літератури та матеріалів судової практики.

Звертаємо також увагу читачів, що наприкінці кожного питання, з якого Верховний Суд висловив свою правову позицію (сформулював певні висновки), наводяться посилання на відповідні постанови чи ухвали, матеріали яких теж слід використовувати при засвоєнні курсу кримінального права.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА: питання та відповіді

1. Поняття і система Особливої частини кримінального права України

Особлива частина кримінального права (як галузі права) – система норм, у яких визначаються ознаки окремих кр. пр., види та розміри покарань, які суд може призначити особам, визнаним винними у вчиненні кр. пр., а також умови звільнення від кримінальної відповідальності за окремі види кримінально протиправних діянь. Текстуально ці норми дістають своє вираження в Особливій частині КК.

1. Норми Особливої частини КК можна поділити на такі групи:

1) **«заборонні»** – норми, у яких містяться визначення кр. пр. та наведені відповідні види та розміри покарань;

2) **роз'яснювальні** – у яких даються визначення окремих понять або розкривається зміст окремих ознак кр. пр. (напр., п. 1 примітки до ст. 364 КК, ст. 401 КК та ін.);

3) **заохочувальні** – у яких визначено передумови, підстави та умови спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (напр., ч. 3 ст. 111 КК, ч. 6 ст. 255 КК та ін.);

4) норми, якими **обмежується кримінальна відповідальність** стосовно певної категорії осіб (напр., ч. 2 ст. 385 КК та ч. 2 ст. 396 КК).

Загальна та Особлива частини є складовими одного і того самого нормативно-правового системного утворення – Кримінального кодексу, і перебувають в органічній єдності та взаємодії. Разом із тим Особлива частина КК має свою **специфіку**: 1) у ній устанавлюється **вичерпний перелік кр. пр.**, за які передбачена кримінальна відповідальність, завдяки чому повною мірою реалізується принцип «немає злочину без вказівки на це в законі» (*nullum crimen sine lege*); 2) вона визначає **межі криміналізації** суспільно небезпечних діянь шляхом віднесення тих чи інших діянь до кр. пр.; 3) у ній проводиться **диференціація кримінальної відповідальності** залежно від ступеня суспільної небезпечності кр. пр.